

PODRIJETLO JEDNOSLOŽNOG IZGOVORA DUGOGA IJEKAVSKOG JATA
U HRVATSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU

Stjepan Vukušić

Pitanje pravogovorne vrijednosti dugoga ijekavskog jata¹ ima u nas već prilično dugu povijest – posve jednostavnu u jeziku na djelu, tj. u živoj priopćajnoj praksi, i jako zapletenu u jezičnoj znanosti i standardnoj normi. Upadljive razlike rješavanja toga pitanja na spomenutim razinama upravo iznenađuju, pogotovu na razini uporabne i propisane norme.

U jezičnoj je porabi to pitanje stvarno riješeno u onom trenutku kad je ijekavska novoštokavština počela funkcionirati kao hrvatski književni jezik. Tad su, naime, barem zapadni novoštokavci, dakle oni govornici književnoga jezika kojih je u startni jezik u hrvatskoj književnojezičnoj slutnji – osobito u prozodiji – i bio osnovicom književnoga jezika – tad su ti govornici mjesto kodificiranih vrijednosti dugoga ijekavskog jata – dvosložnosti i dvaju kratkih slogova, npr. *svijet, dijete, uvijek* – ostvarivali svoje startnojezične vrijednosti – jednosložnost i dugi prozodem istovjetnih tonskih svojstava: *cvjēt, dijēte, ùvjēk* od svoga *cvīt, dite, ùvik*.

Takvo se rješenje podudara s onim kakvo je za zapadne ijekavske govore utvrdio Milan Rešetar: »Po dosadašnjem istraživanju može se zaključiti da se jekavsko područje ima zbilja razdijeliti u dvije zone – zapadnu i istočnu, od kojih prva ima, mnogo češće negoli druga, za praslav. vokal *ě* u dugim slogovima jednosložan refleks, naročito ako ti slogovi nisu akcentuirani, a gotovo redovno kad su pod uzlaznim akcentom.«²

I Dalibor Brozović u svome kompleksnom razmatranju ortoepske vrijednosti dugog i produženog ijekavskog jata³ utvrđuje da je najprošireniji, na cijelome ijekavskom području, jednosložan izgovor dugoga ijekavskog jata te da je takav izgovor proširen »u gotovo svim ijekavskim govorima SRH, u SR BIH također, izuzev srednji i istočni dio istočne Hercegovine (ali i tamo ima njegova utjecaja), a manje je zastupan u SR CG i u ijekavskim govorima SR Srbije.«⁴

Ovdje su rezultati Rešetarovih i Brozovićevih istraživanja navedeni zato da se odmah vidi proširena osnovica istosmjernih rješenja glede ortoepske vrijednosti dugoga ijekavskog jata, ali također odmah valja reći da je za uobličene prozodijskog lika dugoga ijekavskog jata u hrvatskome književnom jeziku temeljna i odlučna činjenica: jednosložno rješenje u govornika zapadnog dijalekta pri čemu su oni zadržali svoju startnu dužinu i ton.

¹ O produženome ijekavskom jatu nije na ovom mjestu potrebno govoriti jer u vezi s njim i nije bilo pravogovornih teškoća.

² M. Rešetar, *Izgovor i pisanje praslav. vokala *ě* u dugim slogovima*, *Rad JAZU*, knj. 273 (85), Zagreb, 1942, str. 211.

³ D. Brozović, O ortoepskoj vrijednosti dugoga i produženog ijekavskog jata, *Jezik*, 20, br. 3, str. 65–74; br. 4, str. 106–118; br. 5, str. 142–149.

⁴ Isto djelo, str. 113. Ova Brozovićeva formulacija obuhvaća i fakultativni dvosložni fonemski slijed *ije*, zatim produženi jat predstavljen u fonemskom slijedu *jē* te fonemski slijed *ije*, npr. u riječi *dvije*. To troje nije u središtu pozornosti ovog rada jer s produženim jatom i nije bilo pravogovornih teškoća, a tako ni sa *ije* u *dvije* itd., dok je dvosložni izgovor s dugim *ē* rezerviran uglavnom za stilističke potrebe.

Sad se opet valja vratiti Brozovićevu navedenom djelu. Kad je riječ o vrijednosti dugoga i produženog jata u hrvatskome književnom jeziku, zatim o povijesnom tumačenju refleksa jata i njihove teritorijalne rasprostranjenosti, mislim da se Brozovićevu radu može malo što dodati. No ako se sad želi doznati bitno i o podrijetlu vrijednosti dugoga jata u hrvatskome književnom jeziku, držim da Brozovićevu gledašće ne daje pravi odgovor. Ali prije no što prijedemo na samo podrijetlo vrijednosti dugoga jata u hrvatskoj ortoepskoj normi, treba navesti rezultate Brozovićevih razmatranja, to više što je Brozović prvi u nas potpuno osvijetlio to dijalekatsko i književnojezično pitanje s navedenih gledišta i time utemeljio mogućnost valjana normiranja. Uzimajući kao osnovicu istraživanja izgovor ljudi kojima je književni jezik sredstvo profesije, kao što su spikeri, glumci i vrsni nastavnici, Brozović dolazi do zaključka: »Izuzmemo li jednu rijetku kategoriju riječi kao *dvije* (i još samo tri-četiri takva primjera o kojima će još biti riječ), ustanovit ćemo da golema većina ispitanika izgovara u golemoj većini primjera jednosložan glasovni slijed ije kada po podrijetlu odgovara starome glasu jat.«⁵ Brozovićevi primjeri pokazuju i koji su naglasci na slijedu ije: /tjělo/, /dijěte/, /üvjěk/, a uz to veli da je pravopisni oblik *ije*.

Time je što se tiče pravogovorne i pravopisne norme dugoga ijekavskog jata u hrvatskome književnom jeziku sve riješeno, dakako na razini znanstvene svijesti. O činjenici da se nastavilo po starome bit će još govora, a sad se valja još osvrnuti na Brozovićevu tumačenje podrijetla takva rješenja u hrvatskome književnom jeziku. Brozović se pita »zašto ekavci i ljudi s ikavskom i ekavskom dijalekatskom podlogom, učeći ijekavski standard, prihvaćaju jednosložan refleks.«⁶ Tu je, dakle, po Brozoviću riječ o prihvaćanju jednosložnog refleksa, a ne o njegovu zadržavanju od strane ikavaca i ekavaca, sad u drugačijem, ijekavskom slijedu. Dalje – nasuprot shvaćanjima Jovana Vukovića, koji zastupa kao izvoran i književno valjan dvosložan izgovor jata s dva kratka sloga, a jednosložan izgovor pripisuje iskvarenom izgovoru stranaca po gradovima⁷ – Brozović veli: »Nikakvih mističnih izgovornih poteškoća nikada nije bilo, nego su i stranci i ikavci i ekavci slušali od ijekavaca *nijédna nije vrijédna* (ili fakultativno rjeđe *vrijédna*) pa su tako i sami naučili.«⁸ Dakle, opet: naučili.

Mislim da ovdje prihvaćanje i učenje nije posrijedi. Kad je riječ o govornicima zapadnog dijalekta i ikavskih idioma uopće kao sučinitelja hrvatske ortoepske norme, na djelu je sigurno: zadržavanje vlastite prozodije unutar novoga, drugačijeg – ijekavskog odsječka, dakle, zadržavanje svoga ritma, tona i kvantitete. To se globalno dogodilo u svijesti zajednice – iznutra, iz vlastitoga jezičnog ustroja, iz ikavštine, iz kolektivnog pamćenja. Kako se inače može shvatiti da milijuni ljudi uglavnom besprijeekorno »nauče« na svemu jezičnom gradivu u svim pozicijama tako suvereno ostvarivati svako *ije* od jata kao *ijé* gdje startno imaju *í*, svako *ije* od jata kao *ijē* gdje imaju *î* i svako zanaglasno *ije* od jata kao *ijē* gdje imaju *ī*, pa im tako *dijěte*, *svjět*, *üvjěk* normalno stoje prema prozodijski istovjetnome *díte*, *svit*, *üvik*. Postojanje jednosložnih ijekavskih refleksa u organskim idiomima moglo je gdje gdje samo potpomoći i ubrzati proces, ali su dublji razlozi samome jezičnom ustroju zapadnog dijalek-

⁵ Isto djelo, str. 67.

⁶ Isto djelo, str. 143.

⁷ Jovan Vuković, Glas ě (Ě) u istorijskom razvitku i suvremenom srpskohrvatskom jeziku, *Radovi ANU BiH*, knj. 41, 1971, str. 89–132.

⁸ Djelo pod brojem 3, str. 144.

ta i ikavskih idioma, sučinitelja hrvatske naglasne norme. Štoviše, može se slobodno ustvrditi, na temelju otpornosti izvorne prozodije, da bi se hrvatska književna norma kakva sada jest u tom odsječku, bila tako uobličila i da je u ijekavskim organskim idiomima postojalo samo klasično dvosložno rješenje s dva kratka sloga (ijě), tj. uobličilo bi se jednosložno rješenje mimo tzv. klasične norme, kao što se uostalom dogodilo i to da je u hrvatskome književnom jeziku reprezentativno *pěći- ispeći, vūći-pòvūći, zaželjeti-zaželim, doživjeti- doživim*... Iako su, naime, govornici hrvatskoga književnog jezika slušali i likove *pěći-ispěći, vūći-povūći, zaželjeti-zaželim, doživjeti-doživim* itd., oni su i u okvirima izmijenjenih, književnojezičnih odsječaka, u skladu sa svojim startnojezičnim likovima *pěc-ispeć, vūc-pòvūc, zaželit-zaželim, doživit-doživim* unijeli u hrvatski književni jezik svoje izvorno naglašavanje. Takvih slučajeva u standardnoj prozodiji ima napretek.

Ukratko: što se tiče podrijetla ortoepske vrijednosti dugoga jata u hrvatskome književnom jeziku, odlučujući su startni ikavski prozodemi, pa tako imamo prozodijsku istovjetnost organskoga i književnoga novoštokavskog naglašavanja u tom odsječku – jednosložnost, istu dužinu i ton. Organska se zapadna novoštokavština sa zapadnim dijalektom u svojoj jezgri tako odrazila u hrvatskoj književnoj novoštokavštini.

Nakon toga globalnog čina na razini uporabne norme i nakon Brozovićevih temeljnih razmatranja na razini znanstvene svijesti, što bi bilo jednostavnije i normalnije nego propisati ono što je tako očita vrijednost hrvatskoga književnog jezika?

No i glede ortoepske vrijednosti dugoga ijekavskog jata vrijedi, kad je riječ o izravnom normiranju, ono što je na str. 118. XXIII. godišta *Jezika* napisao Stjepan Babić: »Dosad je hrvatska akcentologija vrludala između jedne teorije i druge prakse.«

U ovom, posve normativnom dijelu razmatranja ortoepske vrijednosti dugoga jata valja navesti što je o tome napisao Josip Hamm u bilješci 6 na str. 31. svoje *Kratke gramatike hrvatskosrpskog književnog jezika za strance*: »Od drugog izdanja Vukova Rječnika (1852) ovim se znakom (na dugom slogu) označuje« (misli na znak ` , tj. na kratkouzlazni naglasak; S. V.) »i dvosložno ije kad je na njemu uzlazna intonacija (*rijěka, mlijěko* prema ekav. *rěka, mlěko*). Danas je tu svagdje u gradovima *e* dugo pa je prema tome i uzlazna intonacija na njem duga, i ja je stoga bilježim *ijě (rijěka, mlijěko)*«.

Za normativne svrhe glede samoga naglaska na dugom refleksu ijekavskog jata pod uzlaznom intonacijom to je bilo posve dovoljno, to više što takva vrijednost – dužina i dugi uzlazni ton na *e* – nije bila samo po gradovima, kako veli Hamm, nego općenito u zapadnih novoštokavaca, kako je to već prije utvrdio Rešetar.

Međutim, naši se normativni jezični priručnici glede ortoepske vrijednosti dugoga ijekavskog jata i dalje ponašaju kao da se nije ništa dogodilo. Oni se tako ponašaju i nakon temeljitih Brozovićevih razmatranja, u kojima je on za hrvatski književni jezik utvrdio jednosložnu vrijednost dugoga ijekavskog jata te dugo *e* i pod neuzlaznom intonacijom.

Iznimka je u tome šesto, prerađeno izdanje Težak-Babićeva *Pregleda gramatike hrvatskoga književnog jezika*. U njemu S. Babić piše: »Uz ijekavski izgovor u hrvatskom je književnom jeziku prevladao jekavski izgovor, tj. mjesto *ije* izgovara se dvoglasničko dugo *'je* o čemu, među ostalim, obilje potvrda nalazimo i u pjesmama S. S. Kranjčevića, A. G. Matoša, V. Nazora, M. Krleža, D. Cesarića i drugih. Tako je npr. Nazorov *Medvjed Brundo* gotovo sav spjevan jekavski, a samo iznimno, zbog potreba stiha, gdjegdje nalazimo ijekavski izgovor.

Prema tome u hrvatskom književnom jeziku imamo dva izgovora: rjeđi ijekavski i običniji jekavski.⁹

I u *Frazeološkom rječniku hrvatskoga ili srpskog jezika* Josipa Matešića¹⁰, pa u *Tvorbi riječi u hrvatskom književnom jeziku* Stjepana Babića¹¹ sustavno se bilježi jednosložni izgovor za slijed *ije* pod uzlaznom i neuzlaznom intonacijom.

I na kraju svega?

I na kraju svega vrijedna je čudenja nečija upornost da nakon rezultata Rešetarovih istraživanja, nakon Hammove *Kratke gramatike* i, pogotovu, nakon Brozovićeve navedenog rada, i VI. izdanja Težak-Babićeva *Pregleda gramatike*, i *Frazeološkog rječnika* Josipa Matešića, i Babićeve *Tvorbe riječi* – da nakon svega toga u jedinom normativnom priručniku što donosi suvremen opis jezika na svim razinama i koji je namijenjen učenicima i studentima, i svima koji se zanimaju za književni jezik, da u *Gramatici hrvatskoga književnog jezika* tiskanoj 1990. opet nalazimo dvosložan izgovor u skladu s jednom normom koja nikad nije ni zaživjela u stvarnosti hrvatskoga književnog jezika.

Dakako, valja shvatiti i tijesne rokove i hitnu potrebu 2. izdanja *Gramatike*, ali se ipak moglo negdje naznačiti da je u hrvatskome književnom jeziku na samom početku njegova funkcioniranja utvrđen jednosložan izgovor dugoga ijekavskog jata.¹²

SAŽETAK

Stjepan Vukušić, sveučilišni profesor, Pula

UDK 801.4 : 808.62, stručni članak

primljen 20. veljače 1991, prihvaćen za tisak 13. ožujka 1991.

L'origine de la prononciation monosyllabique du long *ě* ijekavien dans la langue croate littéraire

Dans cet article l'auteur discute l'origine de la valeur du long *ě* dans la langue croate littéraire et avance des arguments que la prononciation monosyllabique dans cette langue provient de la valeur identique prosodique du parler occidental ikavien.

IZMEĐU DVIJU GODIŠNJIH SKUPŠTINA HFD-a*

Joža Skok

Ovu godišnju skupštinu kojoj danas prisustvujemo održavamo u okviru 40. godišnjice postojanja Društva, pa iako ovo nije jubilarna manifestacija, jer će se program takve manifestacije sigurno donijeti i s njime u skladu doličnije obilježiti vrijedan jubilej, neizbježno nam je na nj se podsjetiti i u ovome trenutku kada registriramo našu djelatnost između dviju godišnjih skupština, djelatnost vremenski ograničenu

⁹ Stjepko Težak i Stjepan Babić, *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1973, str. 60.

¹⁰ Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.

¹¹ Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Djela JAZU, Globus – Zagreb, 1986.

¹² Podnožna se bilješka na 17. str. te *Gramatike* ne može smatrati ni približno dovoljnom.

* Govor dr. Jože Skoka, predsjednika HFD-a, na godišnjoj skupštini 9. ožujka 1991.